

Др ЛАЗАР МИРКОВИЋ

ТИПИК АРХИЕПИСКОПА НИКОДИМА (свршетак)*

Да ли је св. Сава превео и синаксар евергетидског типика? На ово питање давани су разни одговори. Мансветов одговарајући на ово питање каже: „Срби нису имали пунога типика до XIV века, задовољавајући се кратким уставом Саве за манастирску потребу и богослужбеним књигама за вршење службе. Пуни устав био је уведен у 1319 години у словенском преводу архиепископа Никодима.“¹³

М. Скабалланович¹⁴ понавља мишљење Мансветова када каже: „До тога времена (тј. до 1319 године када је Никодим превео јерусалимски типик) Србија се руководила хиландарским уставом (тј. св. Саве српскога), на што имамо глухо указање у предговору на Никодимову типик“, тј. у речима где Никодим наводи речи Савине о довршењу недокончаног.

Мислим да се Срби нису могли задовољити кратким уставом Саве за манастирску потребу тј. Савиним хиландарским типиком и богослужбеним књигама за вршење службе, јер хиландарски типик нигде не спомиње ред ни једне службе, но их само спомиње. У слову 4 Хиландарског типика стоји на пр. само овако: „... после јутарњег славословља (јутрења) заједно свршавате први час, као што је обичај. По свршетку овога (1 часа) уједно додати...“, а додаје како бивају коленопоклоњења. У гл. 6 Хиландарског типика овако пише: „Девети час треба појати као и предње часове... а вечерње пјеније како треба да бива, јасно представља указ синаксара; и панихиду заједно по реду, као и павечерницу после вечерња... Вршите вашу ноћну службу по закону... Свршавамо сву службу јутрења као што указује синаксар“. У гл. 7 читамо: „А службе светих постова изложиће тачно синаксар, као што је у њима увек учињено“. У гл. 8 пише: „Бденија треба да бивају по закону у недељне и господње празнике и у остале успомене светитеља, чему ћемо се поучити од синаксара“.

Ето то су сви прописи о вршењу богослужења у Савином хиландарском типик, а то је колико и ништа, јер у њему сву садржину чине прописи и упутства о поретку, животу и раду у хиландарском манастиру. Па ни остале богослужбене књиге са свим својим пропи-

* Види „Богословље“, I (XVI), 2, 12 и д.

¹³ Церковный уставъ, 1885, 266.

¹⁴ Толковый типиконъ, (1910) I, 415.

сима нису могле заменити ни по невољи пуни типик — синаксар. Нај-после могућност постојања једног словенског синаксара — типика до св. Саве у Св. Гори, о чему ће касније бити реч, искључује потребу да се Срби задовољавају кратким Савиним типиком и осталим богослужбеним књигама.

После Мансветова (1885), а пре Скабаллановича (1910) А. А. Дмитријевскій (1895)¹⁵ на горе постављено питање овако одговара:

„Ми смо *шврдо уверени* ... да је првобитни богослужбени поредак у Хиландарској обитељи *веома веровашно* био исти, који се практиковао у другим цариградским манастирима тога времена, или још ближе истини, тај исти, који је преподобни Сава изучио и изнео из „своје“ Евергетидске обитељи. Упућивања у Хиландарском типик у „синаксар“ (*Συναξάριον, ἥτοι τῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας*) у овим изразима: „а вечерње пјеније како треба да бива, јасно представља указ синаксара“; „као што указује синаксар“; „а службе св. постова изложиће тачно синаксар“ и др., уз једнако изложење у ова два устава, дају основу за сличну претпоставку. После овога неће бити никакво чудо, ако неко од потоњих научењака где год нађе словенски, или боље словено-српски превод и синаксара или типика црквеног богослужења Евергетидског манастира, свакако (разуме се), са одговарајућим и неопходним допунама. Ми знамо да је тај типик био примљен као регулатор богослужења у манастира св. Маманта, а још је природније, при више указаним постојећим везама оба манастира (тј. Хиландарског и Евергетидског), да га видимо у тој улози и у српском хиландарском манастиру.“

Са мишљењем А. А. Дмитријевскога није се сложио В. Јагић, када каже: „Али мени се доказивање проф. Дмитријевскога не чини онолико сигурним, колико би се могло изводити из његових ријечи. Сви цитати у којима се хиландарски типик позива на синаксар (а таквих мјеста има доста), преведени су с грчког текста, јер се тако говорило у оригиналу, али одатле, мислим, ни мало не слиједи, да си је преводац разбијао главу, наводи ли се или не тај синаксар, који се онђе спомињаше, или који други њему слични у словенском пријеводу.“¹⁶

Иза овога писања Јагићева изишао је 1905 А. Дмитријевскій са својим радом „Древнѣйшій хиландарскій синаксаръ по уставу Јерусалимскому“, (Отвѣтъ Акад. В. И. Ягичу). Труды кievской дух. Академіи, 1905, 473—493. Дмитријевскій се после Јагићева рада и иза свога открића краткога записа јерусалимске редакције устава, који се чува у библиотеци хиландарскога манастира № 66 (70), а о коме је објавио у Труды (1905, 473—493), одрекао свога ранијег мишљења да је св. Сава превео и синаксар Евергетидског типика за Хиландар.

Дмитријевски у своје раду у Труды-ма каже углавном, да се дневно богослужење вршило у хиландарском манастиру као и у другим словенским (бугарско-словенским) и грчким светогорским манастирима. Дмитријевскій мисли да је још до (Савиног) хиландарског типика био преведен на словенски језик синаксар, можда не евергетидски, но онај чију руску копију имамо сада у Московској синодалној библиотеци,

¹⁵ Топикá, I, LI.

¹⁶ Типик хиландарски и његов грчки извор. Споменик 34, 1898, стр. 3.

Ипак не сматра Дмитријевској овај синаксар тачном копијом првобитнога зато, што у њему нема никаквих указивања на поредак агрипнија у дане празничне, васкрсне и нарочитих светих, о чему пак говори хиландарски типик Св. Саве.

Сада опет — наставља Дмитријевској — то не треба да нас смућује, јер упућивање на синаксар у Савином хиландарском типик у је несумњиво буквални превод са грчкога оригинала и једва могу бити примљена у тачном смислу указивања на подробни синаксар, сличан синаксару евергетидског манастира.

Једном речју у рукопису који је открио Дмитријевски, он жели видети првобитни хиландарски синаксар, или у крајњој мери веома близак првобитном, јер неке српске успомене и самога св. Саве несумњиво су могле имати место у првобитној његовој редакцији.

При допуштању ове потпуно вероватне претпоставке, сва даља судбина јерусалимског типика у српском преводу биће нам потпуно разумљива.

Скраћени синаксар, којим су се служили у Хиландару и који је могао бити регулатор и у другим атонским манастирима и ван Св. Горе, престао је у току времена да задовољава потребе богослужбене праксе у Хиландару, и био је потребан превод на српски језик пуног типика јерусалимске редакције. Томе је удовољио нови превод типика, који је по поручбини архиепископа Никодима 1319 извршио један српски инок у цариградском манастиру св. Јована Претече, који је после преписао грешни Роман по препоруци игумана Гервасија за хиландарски манастир.

Рукопис № 66 (70) хиландарског манастира је био, може се претпоставити, последњи препис најстаријег јерусалимског синаксара у манастиру, најближи претходник пуног типика Никодимове редакције, уведеног у праксу хиландарског манастира и све српске цркве већ у првој половини XIV века. Толико Дмитријевски.

Цео овај рад А. Дмитријевског, иначе веома заслужнога и славнога литургичара, не чини нам се никако убедљив, а и сам Дмитријевској свој закључак у њему сматра само као „потпуно вероватном претпоставком“.

Немамо рукопис № 66 (70) хиландарског манастира под руком да бисмо могли дати сигуран одговор на овај рад Дмитријевскога, али ипак не чини нам се прихватљиво мишљење Дмитријевскога из ових разлога:

Дмитријевској мисли да је превод пуног синаксара са грчког на словенски био извршен већ у XII веку у Св. Гори и да га је св. Сава нашао, и да према томе није имао потребе да га преводи целога, но је превео само уводни део евергетидског типика за уређење хиландарског манастира.

Ово је за нас потпуно прихватљиво, али одмах из овога Дмитријевској долази сам са собом у контрадикцију када сматра хиландарски синаксар № 66 (70) најстаријом редакцијом хиландарског синаксара. Ако је Сава нашао пун синаксар, то није потребан рукопис № 66 (70), који — колико можемо да видимо из рада Дмитријевскога — и није био синаксар типик, но само тропарник целе године (**тропарник**

всего лѣта), тј. прост минологиј са тропарима и кондацима за поједине дане године. Цео синаксар у хиландарском рукопису има свега 79 листи, на којима су тропари и кондаци за месеце септембар—август, за недеље св. четрдесетнице и педесетнице, тропари после непорочних, васкрсни тропари, ипакоји, богородични осам гласова, а упутства о посту из типика су тако мала, де састав ни тиме не добија карактер типика, но и поред њих остаје само тропарник.

Оваки тропарници нису за XIV и XV век ништа необично и нарочито, јер их имамо и у другим рукописима, тако на пр. у Дечанима сам нашао:

1) У часловцу XIV века у Дечанима бр. 51/136, писаном на пергаменту, на Л. 134а: **Синаксаѣ по оуставоу прѣподовнаго ѿ(тѣ)ца нашего Савѣ, иже въ іероусалимѣ мѣс(е)цѣ, септемврь имат(ъ) д(ъ)ній . ѿ . д(ъ)нь имат(ъ) час(ъ), ѿ . а . ноцѣ, ѿ . ѿ . д(ъ)нь . зачело ѿн'дик'та юже . јест новаго лѣта . ѿ . памет(ъ) прѣп(о)д(о)внаго ѿ(тѣ)ца нашего ѿумиѣна ѿтльпника . ѿ . памет(ъ) с(в)етые в(о)городице мѣсиньскы.**

2) У часловцу XV века у Дечанима бр. 206 на Л. 496 **последованіе всего лѣта събраніа до мѣс(е)ца . август(а) . прѣимѣе троп(а)ре же ѿ ко(н)д(а)ке празникѣм(ъ) нарочитимъ с(в)етим(ъ).**

3) У псалтиру XV века у Дечанима бр. 143 на Л. 95 **тропарникъ всего лѣта.**

У сва ова три дечанска рукописа имамо тропаре и кондаке за све дане године почев од септембра до августа, за недеље од Митара и фарисеја до Ускрса, за недеље педесетнице све до недеље свих светих, као и кратка упутства о посту из типика, дакле све исто као и у хиландарском синаксару № 66 (70), што га је нашао Дмитріевскій.

Најпосле рукопис 66 (70) хиландарског манастира се не може сматрати последњим претходником пуног Никодимовог типика, јер је између њих врло велика разлика.

Према Дмитріевском рукопис хиландарски потиче из XIV века, из времена пре 1319, али се не наводе докази за то. Дмитріевскій не каже шта је у рукопису на листовима 79—246. Не знамо где је Дмитріевскій нашао да је један српски инок у цариградском манастиру св. Јована Претече по поруџбини архиепископа Никодима извршио превод новог типика 1319, када сам Никодим изрично каже: „Послах у Цариград у манастир св. Претече и Крститеља Јована; и би ми донесен овај јерусалимски типик и преведох га на наш језик са писмена грчкога језика“.

Из мога рада Романов типик у Зборнику Матице Српске (друштв. науке) св. 13—14, 43—60 види се да није тачно да је Роман у Хиландару преписао Никодимов типик и да је Никодимов типик уведен у праксу хиландарског манастира.

Када се Дмитріевскій још 1905 одрекао свога првога мишљења да је св. Сава превео и синаксар евергетидског типика, овога се питања дотакао 1936 године и Др Драгутин Анастасијевић у своме

раду „Св. Сава је умро 1236 године“ (Богословље, год. XI, св. 3, стр. 268) и у њему овако каже: „Но ово је Јагићево мишљење (тј. да св. Сава није превео и синаксар, но само пролог) чудно и сасвим нетачно. Зар би св. Сава од целине евергетидског типика завео у Хиландару, а после и у Студеници, само један део — само правила о манастирском уређењу и монашком животу, а не и други део, то јест евергетидски устав црквеног богослужења или „синаксар“?! Зар би он на тај начин поцепао целину евергетидског типика и везу између оба његова дела!? То мени не иде у главу. А још ми мање иде у главу, да би се у хиландарском типичу, ако не би био преведен и евергетидски „синаксар“, слепо превела из одељка о манастирском уређењу и монашком животу и оваква места: „*Глоучи се и мнѣ хоуждашемоу всѣхъ, паче и грѣшнѣишоу* (ово говори Сава, а тек сада долази превод), *Въсписати вамъ по реду, ꙗко волѣшоу и желаюшоу въспрети вамъ, лоуѣици мои, оуставлени вамъ оуставъ си в(о)гопрѣданныхъ(ъ) пѣни и оумилениѣ и м(о)литв(ъ) і покоренниа и трпѣнниа* итд. (па ни ово није сасвим буквалан превод, а стоји ту, као што видимо, да хиландарски типик има два дела — и о црквеним појањима, и о калуђерској покорности и трпљењу). Ово пише Сава одмах у почетку хиландарског типика. Остала горе набројана места да и не наводим“.¹⁷ Овако о овом питању проф. Др Д. Анастасијевић.

Ја мислим да је у овом питању тачно мишљење В. Јагића, тј. да св. Сава није превео и синаксар евергетидског типика, но само пролог, и из ових разлога:

1) до сада још никако није нађен српскословенски превод синаксара евергетидског типика.

2) да је св. Сава превео и синаксар евергетидског типика зар би хиландарски монаси, који су толико поштовали св. Саву и од њега преведени пролог евергетидског типика, толико занемарили синаксар тога типика, да му се изгуби сваки траг? Не, они би га чували као светињу, преписивали би га, по њему би се служило не само у Хиландару, но и у Студеници и целој српској цркви. Али њега нема, па нема.

3) Никодим, литургичар и хиландарски игуман од 1311, 80 година после смрти св. Саве, ништа не зна о преводу синаксара од св. Саве, када означава свој превод типика као извршење онога што Сава, па ни други до њега нису извршили. Да је св. Сава превео и синаксар евергетидског типика, Никодиму би то свакако било познато.

Па по чему се вршило богослужење у Хиландару, када св. Сава није превео и синаксар евергетидског типика, и када противно напред изнесеном мишљењу Мансветова, мислимо да сам хиландарски типик св. Саве и прописи осталих богослужбених књига нису довољни да замене један синаксар?

На ово питање имали смо одговор у изнесеном мишљењу Дмитријевскога у Труды-ма, који не сматрамо прихватљивим, други нам

¹⁷ Види о овом и приказ Павла Поповића на рад Д. Н. Анастасијевића. Свети Сава је умро 1236 године у Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XVI, св. 2, стр. 332—333.

одговор даје Теодосије, монах хиландарски крајем XIII и почетком XIV века, када каже, говорећи о оснивању Хиландара:

„*Вѣнне приходить се прѣподовныи (тј. Симеон Немања) ѿ Ватопеда въ свои монастырь, глаголюемыи Хиландарь, и црковь въ немъ нарѣкши Христоу Богоу матере въходь въ светла светыныхъ, съвѣкоупляша же ѿ Господи братство, и по обычаю службоу и пѣтіа уставъ оузаконовша, ѿкоже ѿтъ Ватопеда навикоста, игоумена же поставьша црковенными пешти се*“¹⁸

Дакле, ако је веровати Теодосију, монаху хиландарском око педесет година после смрти св. Саве, када су Симеон и Сава прешли из Ватопеда у Хиландар и када су цркву хиландарску посветили Ваведену Богородице, скупили су братство у Господу, и по обичају узаконеше службу и устав појања, као што навикосе од Ватопеда, а игумана поставише да се брине за црквене ствари.

Дакле, према Теодосију када је основан Хиландар, у њему се служило по уставу (синаксару), по коме се служило и у Ватопеду. Сава је пре оснивања Хиландара са својим оцем био извесно време у Ватопеду, где су се подвизавали обојица. Када је св. Сава са оцем добио Хиландар, према речима Теодосија, а који је могао бити тачно обавештен, наставили су да врше службу и устав појања у Хиландару, као што беху видели и навикли у Ватопеду. Теодосије не зна да је св. Сава превео синаксар, када каже да се у Хиландару служило као и у Ватопеду. Дакле, богослужење је вршено у Хиландару по типичу-синаксару, по коме се служило у Ватопеду. Да ли је овај типик био грчки или словенски?

Када је св. Сава добио Хиландар, хиландарски монаси су убрзо могли имати словенске богослужбене књиге добивене од Руса који су били у Ксилургу, Пантелејмонову манастиру, па и у Ватопеду, са којима су Хиландарци били у блиским везама, као и са њиховом писменошћу.¹⁹ У опису инвентара манастира Ксилурга од 1143 помињу се између осталих руских богослужбених књига и 5 *синаксара*, под којима се могу разумети и устави, типичи. За нас су овде од важности речи проф. Белића који каже: „Тако је исто несумњиво да је св. Сава, находећи се у руском манастиру св. Пантелејмона и у грчком Ватопеду, могао долазити у додир са Русима монасима и упознати се са њиховим црквеним књигама, којих је било — као што се види из кратког навода из описа инвентара ман. Ксилурга — у знатном броју“.

Дакле није искључено да је св. Сава могао из Ватопеда од Руса добити и један словенски синаксар — типик, по коме су служили Руси у Ватопеду, а по коме су служили и Хиландарци по оснивању Хиландара. У прилог овом мишљењу иде и напред наведено мишљење Дмитріевскога, да је до (Савиног) Хиландарског типика био преведен на словенски језик синаксар, можда не евергетидски, но онај чију руску копију имамо сада у московској синодалној библиотеци (XII век — 1193). Још додаје Дмитріевскій, ако је прерада на руску

¹⁸ Ђ. Даничић, Живот св. Саве, Бд, 1860, 50—51.

¹⁹ Види А. Белић, Учешће св. Саве и његове школе у стварању нове редакције ерских ћирилских споменика. Светосавски зборник, књ. I, 260—261.

редакцију извршена крајем XII века, тада је први превод на словенски језик могао бити извршен већ у XI или у почетку XII века, и то је било учињено, нема сумње, у једном од светогорских манастира, и да је св. Сава нашао тај или какав други синаксаар словенски. Ако је ово тачно, по овом типикy се служило у Хиландару све до 1331 године, када је Роман написао свој типик, о коме ћемо даље расправљати.

Тражио сам којем је грчком типикy Никодимов типик најближи, и нашао сам да је најближи грчком рукописном типикy у библиотеци Лавре преподобног Атанасија Атонског у Св. Гори, писаном на пергаменту у XIII столећу (има 198 листова), што га је описао Алексѣј Дмитријевскиј у свом делу „Описаніе литургическихъ рукописей хранящихся въ библиотекахъ православнаго востока“, Томъ III (первая половина). Типикъ, II, Петроградъ, 1917, стр. 81—101. Овај грчки типик у календарском делу код 7 новембра (Л. 55) каже:

„Τῶν ἁγίων λγ μαρτύρων τῶν ἐν παλαιστίνῃ. Τὸ μαρτύριον αὐτῶν δόσεις β' Ἀλληλοῦα. (Σημείωσαι). Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καὶ θαυματουργοῦ Δαζάρου τοῦ νέου, τοῦ ἐν τῇ Γαλισίᾳ ὄρει ἀσκήσαντος καὶ τὴν ἐν τούτῳ σὺν ταῖς λοιπαῖς συσταμένου μεγίστην μονὴν τῆς ἁγίας Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν Ἀναστάσεως, ἐν ἣ καὶ σὺν Θεῷ τὸ παρὸν γέγραπται τυπικόν. Ἐπιτελεῖται ἀγρυπνία Χριστοῦ τῇ χάριτι καὶ φάλλεται ἡ ἀκολουθία τοῦ ἁγίου πάσα, ὡς καὶ ἐν ταῖς μνήμαϊς τῶν λοιπῶν μεγάλων ὁσίων.“

Дакле овај типик 7 новембра поред тридесет и три палестинска мученика препоручује у исти дан и славље св. оца чудотворца Лазара Новогa, који се подвизавао на Гори Галисијској и на њој са осталима подигао велики манастир Васкрсења Христова, у ком је и написан овај грчки типик, сада у библиотеци Лавре Атанасија Атонског. Кратка садржина житија Лазара Галисијскогa је ово:

Лазар Галисијски родио се у Магнезији. Пред његовим рођењем као и после рођења догодила су се изнесна чуда. Смиреност, кротост и милосрђе према беднима открило се у њему још у детињству.

Добивши образовање и дошавши до узраста, отишао је да походи св. места у Јерусалиму, а затим је ступио у манастир св. Саве у Палестини, где је провео десет година. Овде је послушношћу и свим врлинама превазишао сву братију и удостојен је свештенства од јерусалимскогa патријарха. За време свете Четрдесетнице изишао је из манастира на једну гору, не узевши ништа са собом, и хранио се тамо пустињским биљем, где је чуо глас, који му је заповедио да се врати у отацство. На путу у отацбину претрпео је препреке у непријатељским привиђењима, али их је савладао. Када је дошао у родни крај, познала га је његова мати, и затим се удаљио у ненастањену гору Галисиј, где се предао новим подвизима.

Једне ноћи за време молитве видео је огњени стуб, који се уздизао до небеса и множину анђела који су појали: **Да воскреснѣтъ Богъ и расточатсѧ врази егѡ...**, и на том месту подигао је храм Васкрсења Христова уз помоћ цара Константина Мономаха (1041—1054), који је гајио уважање ка овом великом подвижнику. При храму је био подигнут стуб, на коме је Лазар почео да се подвизава, трпећи жегу и студен, јер је стуб био без крова. Бог му је дао дар чуда и пророштва. Око њега су се почели скупљати братија. Пред његову

смрт догодила су се извесна чуда, као и приликом његова рођења. Својој братији је оставио пре смрти своје завештање (*διατύποις*). Умро је од 72 године и сахрањен у стубу, а његове мошти су точиле исцељење.

Ове сведоцбе узете су из синаксариста Никодима, који у приредби каже да је житије Лазара подробно описао патријарх цариградски Григорије Кипарски (у 13 веку). Осим тога у великој Лаври налази се његово житије опширније од Григоријева. Бароније поставља Галисијску Гору близу Ефеса. По житију Варнаве, Софронија и Христофора у Новом Лимонару 18 августа, Галисијски манастир био је зависан од ефеског епископа и био је на путу јужно од Смирне.²⁰

De Meester у своме раду *Les typiques de fondation* (*τυπικὰ κτητορικὰ*) спомиње међу изгубљеним типцима: Типик манастира на Гори Геласиос-у, ово је *Διατύποις* св. Лазара Геласиота, оснивача стилитизма на Гори Геласиосу.²¹

Типик из библиотеке Лавре Атанасија Атонског, писан на пергаменту у XIII веку у манастиру Васкрсења Христова што га је основао Лазар Галисијски је типик јерусалимски. Према једном запису у овом типику, типик је припадао Георгију протопсалту Хијоса. Дакле из манастира Васкрсења Христова преко Хиоса доспео је у Св. Гору. Углед Лазара Галисијског као подвижника морао је у Цариграду бити врло велик, када га је за живота као испосника веома уважавао цар Константин Мономах (1041—1054) и када је Георгије Кипарски цариградски патријарх (1283—1289) писао његово подробно житије, 200 година после његове смрти. Лазар Галисијски као такав поштован је и у Св. Гори, када се у Лаври Атанасија Атонског налази његово друго житије, још опширније од онога, што га је написао патријарх Георгије.

Лазар Галисијски је слављен у XII веку у Цариграду као свети и његова успомена је ушла у цариградске типике 7 новембра, и то не само — као што смо видели из наведеног места — у споменути типик писан у манастиру Васкрсења Лазара Галисијског, што је сасвим природно, него и у грчки типик који је био послан Никодиму из манастира Продром у Цариграду, јер у Никодимову типику 1319 код 7 новембра овако пише: **Бѣ. з. с(в)ѣтѣх(ъ), м(оу)ч(е)н(и)къ. ѿг. ѿже вѣ мелетини (треба палестини). чтемъ. м(оу)ч(е)н(и)е их(ъ) на двою. пон. аллилоуѣ(и)а.**

Бѣ тѣжде д(ъ)нѣ прѣподобнаго ш(тѣ)ца нашего Лазара. Покаго. име вѣ Галисий горѣ постившаго. ѿже вѣ ней. ѿ сѣ прочими сѣставляша манастирь. с(в)ѣт(а)го васкр(ъ)сениа Х(ри)с(та) Бога нашего. ѿци слѣуж(ъ)вѣ. ѿко ѿ вѣ прочиних(ъ) прѣподобных(ъ) паметий. Дакле исто као и у Галисијском типику.

²⁰ Према Сергиѣ, *Полный мѣсяцесловъ Востока*, II, 351.

²¹ Истоп. Hipp. Delehaye, *Les saints stylites. Subsidia hagiographica*, 14, Bruxelles, Paris, 1913, p. VI—CVII. — Vita S. Lazari, Gelasiotae у Acta SS. Nov. T. III, col. 508—581 (с. 246). — M. J. Gedeon, Γνώσεις ἐκ τοῦ Τυπικοῦ τῶν Μονῶν τοῦ Γαλιταίου Ὁρος. Extraits de l' 'Eκκλ. Ἀθήναια, Constantinople, 1898. Према De Meester, *Atti del V Congresso internazionale di studi bizantini*, p. 504.

А 17 јула поред св. Марине читамо: **Въ тѣждѣ д(ѣ)нь прѣ-
несеніе мощемь прѣподовнаго ш(т)ѣца нашего Лазара иже въ Галиси.**

Ако сравнимо Галисијски типик из библиотеке Лавре Атанасија Атонског писаног у манастиру Васкрсења Христова са Никодимовим преводом јерусалимскога типика видећемо да Никодимов превод иде и по садржини и дословно реч по реч са типиком Лавре Атанасија Атонског. Дмитријеvски (Толкаѣ, II, 7) даје кратак опис још једнога типика „рукопись лавры пр. Саввы Освяц. (патріаршеи библиотеки)“, 184 листа, писан на пергаменту нечитким брзописом XIII века, који је, „до буквальности сходенъ съ Типикономъ XIII в. (Галисійским) лавры пр. Аѳанасія Аѳонскаго № 99“. Према томе Никодимов типик је сличан реч по реч не само са Галисијским, но и са овим рукописом лавре Саве Освећенога од 184 листа из XIII века. Скоро сви текстови Галисијског типика које доноси Дмитриевскій су дословно истоветни са односним текстовима из Никодимова типика.

Када је Никодим превео типик, питамо се: да ли је рукопис који је изгорео у Народној библиотеци у Београду писао сам Никодим или га је писао неко други. Свет. Н. Вуловић²² претпоставља да је Ђ. Даничић мислио да је Никодим сам писао свој типик, иако то Даничић изрично не каже, а сам тврди да је овај рукопис типика Народне библиотеке Никодимов автограф. Ја мислим да Никодим није писао овај превод типика, но је као одличан зналац грчкога језика гледајући грчки текст усмено га преводио, а један монах вешт писању је писао оно што му је Никодим диктирао. То закључујемо на основу овога.

Никодим се својеручно потписује **Никодимъ**, н. пр. у акту светогорског протата о пресуди парнице између манастира Есфигмена и Ватопеда од маја 1316, где се поред осталих светогорских игумана заједно са протом Исаком потписао и Никодим овако:

**Светыше богородице хиландарьскыѣ рави и мољбеникь игоумьнь
Никодимъ свѣдочбомъ подписахъ.**²³

А у својој повељи карејској хелији од 1322 пише Никодим:
„и азъ грѣшнии **Никодимъ** . . .“²⁴

А шта видимо у типик у Никодимову? Ту у предговору пише:
„азъ смѣрний **Никодимъ** . . .“

Дакле Никодим се потписује са **и** — иже, а у типик у је његово име са **ы** — јери. Из тога закључујемо да Никодим није сам писао овај типик но неко други.

Још бољи доказ да Никодим није сам писао рукопис типика изгорелог у Народној библиотеци, но неки његов монах преписивач књига, имамо у наслову пасхалије на Л. 1776 Никодимова типика, који гласи: **Паскалије сѣга ми г҃на архіеписпа српскаго**, дакле „Пасхалија светога ми господина архиепископа српскога“. Пасхалију и цео остали текст типика заједно са предговором писала је једна иста рука.

²² Белешке о архиепископу Никодиму, Глас XLIII, 8—9.

²³ Др Владимир Ал. Мошин и Др Миодраг Ал. Пурковић, Хиландарски игумани средњег века, стр. 36.

²⁴ Ibid., 28.

Да је Никодимов типик писао сам Никодим, он не би никако написао овај наслов пред пасхалијом, но га је тако могао написати само неко други, чији је свети господин био архиепископ српски Никодим. То је био неки монах, који се нашао тада у близини Никодимовој и у његово време преписивао богослужбене књиге. По заповести архиепископа Никодима писао је 1324 године убоги и многогрешни црноризац Дамјан апостол (шишатовачки), параклитик и октоих „у Пећи, у граду званом Жрелу, на славослов Св. Тројици“, дакле пет година иза писања Никодимова типика. Када би се сравнио рукопис Никодимова типика са оним Шишатовачкога апостола, видело би се да ли је можда црноризац Дамјан писао и Никодимов типик или не.

Никодим је изабран за архиепископа 12 маја 1317 године и одмах је те године или до Ускрса 1318 као литургиچار израдио пасхалију за српску цркву за 1318 годину и даље до 1352 године, коју је додао своје преводу типика, да се по овој пасхалији јављају датуми Ускрса по целој српској цркви.

Најпосле та иста рука, која је на Л. 1776 написала наслов: **Пасхалије сѣга ми гѣа архїеппа српскаго**, написала је и на стр. 146: **І юще молимъ се за ѡпоущенїе грѣх(о)въ. краля нашего. Стѣфана оурошаа. ѿ архїепп(и)с(ко)па нашего Никод(и)ма...** Никодим сам не би тако за себе написао, но би написао **архїепп(и)с(ко)па нашего (име рекъ)**.

Данас немамо сам Никодимов типик, да бисмо у њему видели како иду кватерниони и како је текла израда самога типика. Али поред свега тога можемо знати и пред кватерниона, као и како је текла израда типика, и то на основу ове две чињенице:

1) Предговор је потписан 1319 године;

2) На крају типика је пасхалија, која почиње са 1318-ом годином.

Према овоме типик је писан пре Ускрса 1318 године, а када је био готов, стављен је на чело типика Никодимов предговор, писан 1319 године. Али пошто не изгледа вероватно да је Никодим чекао скоро целу годину дана да би написао свој предговор ка типикѹ, то ће вероватније бити да је у пасхалију унесена и 1318-та година, иако је Ускрс те године прошао. Према томе закључујем да је типик писан у 1318-ој години, а када је био свршен, настала је већ 1319-та година, у којој је Никодим написао свој предговор са датумом 1319 и ставио га је на чело свога типика.

Ово нам потврђује и бележење кватерниона на рукопису. Никодимов типик има свега 180 листова, а 21 кватернион 3 листа. Према кватернионима требао би Никодимов типик да има $21 \times 8 = 168 + 3 = 171$ лист. Откуда вишак од 9 листова?

На фотографским снимцима Никодимова типика нигде не видимо бележење реда кватерниона све до Л. 98а, јер су кватерниони бележени у дну листа, а фотограф при снимању није хватао цео лист до доле, но само текст. На Л. 98а доле пише **ѿ**, тј. са тим листом почиње 12-ти кватернион, а на Л. 180а пише **ка**, тј. 21 кватернион. Према томе првих 97 листова треба да су 11 кватерниона, а 11 кватерниона не чине 97 листова, но само 88. Ово је зато, што је преписивач бе-

лежио кватернионе од почетка типика тј. од Л. 10, који је био празан, а на Л. 11а је почео преписивач типик. Када је Никодим, пошто је типик написан, хтео написати предговор ка типуку, он је морао узети нов кватернион и ставити га на чело типика, који преписивач није могао рачунати у кватерниона, јер је типик већ био готов и на њему су већ били обележени кватерниони. Ту имамо вишак од 8 листова, а пред овај кватернион са предговором стављен је још један празан лист, можда при увезивању. Отуда имамо вишак од 9 листова, којих немамо у бројању кватерниона.

Када је касније неко, у недавно време, бележио бројеве на листовима типика, Л. 1 је био празан, а текст предговора је почињао на Л. 2а. Када је Никодим завршио свој предговор на Л. 46, остало му је још празних листова до Л. 11а. На ове празне листове, да му не стоје празни, но да би везао предговор са текстом типика, исписао је преписивач одмах иза предговора састав: **КАКО ПОДОВАЊЕТЬ (ПСАЛЪТЪРЪ) ПѢТИ**, који иначе не долази на овом месту у типцима.

Студијски манастир у Цариграду добио је од IX столећа од свога игумана преподобнога Теодора Студита († 826) у погледу богослужења такво трајно и одређено устројство, да је одмах постало образцем за манастире у целој Византији. Богослужбени поредак Студијскога манастира добио је име Студијски устав. Од XI века шири се на Истоку више или мање пуно изложјење типика по чину палестинске лавре св. Саве, тј. јерусалимски устав, који се у XI веку и раније осим Палестине раширио у антиохиском патријархату, Малој Азији и Синају. У XII веку јерусалимски типик је примљен и у цариградској епархији, чему је допринела чињеница да је Студијски манастир био разорен од крстоносаца, а поново га је подигао цар Константин Палолог 1298 године. Од XIII века јављају се пуни јерусалимски типци и у Светој Гори, али су у Св. Гори и после увођења јерусалимскога типика држани пређашњи и месни богослужбени обичаји.

Никодим, хиландарски игуман, зналац грчкога језика, познавалац богослужења у Хиландару, свакако се нарочито интересовао богослужењем, када се подухватио да преведе типик. Када је дошао у Цариград, према самим његовим речима у предговору типика, био је импресиониран богослужењем које су држали патријарси цариградски, јерусалимски и антиохиски, и то по јерусалимском типуку св. Саве. А када је постао архиепископ свагда се сећао овога богослужења, а уз то имајући на уму и речи св. Саве српскога о довршењу недокончаног, предузео је да преведе јерусалимски типик св. Саве Освећенога. А када је то предузео, значи да овај посао до њега није био извршен, као и да тај посао дотле није био извршен ни у Хиландару, јер када би био извршен у Хиландару не би Никодим слао у Цариград по грчки оригинал јерусалимскога типика, нити би га преводио, но би послао у Хиландар и тражио препис српскога превода јерусалимскога типика. Ово је већ раније истакао Мансветов када каже: „Интересантно је да Никодим не узима оригинал типика из Свете Горе, са којом је био тако добро познат као хиландарски игуман, него из Цариграда, а то показује да је Света Гора у то време имала свој нарочити типик, који се разликовао од примљенога у Патријаршији. Иначе зар би Никодим требао да га исписује из Цариграда и

да га преводи, а било би много лакше да се користи његовим готовим светогорским саставима.²⁵ Када је Никодим превео свој типик, он га је поставио у ризницу велике Српске цркве у Пећи²⁶, и у њ су уписивани датуми представљења српских владара и архиепископа, да им се у те дане чини помен и уколико су били свети да им се служи служба. Ови датуми представљења уписивани су у месецослову испод текста на страни, на којој је односни датум месецослова. Неке од ових датума записао је сам преписивач, а неки су касније дописани. Исписујемо их овде:

Л. 33а. м(ѣ)с(е)ца сего (тј. септембра) ꙗ прѣстави се пръвѣ патриархъ ѿ ѿѿникіе.

Л. 54б. м(ѣ)с(е)ца шк(твора) ки прѣстави се архіепископъ с(в)ѣтѣ ѿрсѣннѣ.

Л. 63б. м(ѣ)с(е)ца . ѿ . д(ѣ)нь децембра прѣстави се ц(а)рь Урошь, ѿ . срѣлем(ѣ).

Л. 68б. м(ѣ)с(е)ца демира ѿ прѣстави се архіепископъ данило.

Л. 69а. м(ѣ)с(е)ца сего (децембра) . ѿ . прѣстави се . ѿ . ц(а)рь стефанъ срѣлем(ѣ) і грком(ѣ).

Л. 77б. м(ѣ)с(е)ца, сего(о) . д . (тј. јануара) памѣт(ѣ) с(в)ѣт(а)го ѿстаѿна архіепископа срѣвскаго . служва с(в)ѣт(и)ѣльска.

Л. 83б. въ, дї . (јануара) ѿже въ с(в)ѣтѣх(ѣ) ш(тѣ)ца нашег(о) . прѣваго архіепископа срѣвскаг(о) . с(в)ѣт(а)го савы.

Л. 91а. м(ѣ)с(е)ца сего (тј. фебруара) ꙗ прѣстави се архіепископъ с(ко)пъ ѿкшеъ.

Л. 91а. м(ѣ)с(е)ца сего ѿ (фебруара) прѣстави се архіепископъ с(в)ѣтѣ савѣ вѣторѣ.

Л. 91б. въ . ꙗ . (фебруар) . прѣподовнаг(о) ш(тѣ)ца нашег(о) сѣмѣна прѣваг(о) мѣроточца срѣвскаго.

Л. 105а. м(ѣ)с(е)ца сего кз (априла) прѣстави се архіепископъ с(в)ѣтѣ ѿнникіе.

Л. 107б. м(ѣ)с(е)ца сего . ѿ (маја) . прѣстави се архіепископъ с(в)ѣтѣ никодимъ.

Л. 110а. м(ѣ)с(е)ца сего, ѿ (јуна) . прѣстави се иже въ с(в)ѣтѣх(ѣ) патриархъ . ꙗ . ѿфрем(ѣ).

Л. 116а. м(ѣ)с(е)ца сего . к2 (јула) . прѣстави се архіепископъ савѣ.

Л. 121а. м(ѣ)с(е)ца сего . 21 (јула) . прѣстави се архіепископъ . ѿ . мѣсѣти.

²⁵ Церковный уставъ.

²⁶ Илирион Руварац, Прилошци агнолошки. Српски Снон, 1898, 423.

Садржина Никодимова типика је ово:

Л. 2—46. Предговор Никодимов.

Л. 46—10а. како **подобајет** . . .²⁷ **пѣти**.

Л. 11а. чинъ **цр(ъ)к(ъ)внаго** състава **иже** въ **иѣр(оу)с(а)л(и)мѣ** **с(вѣ)-**
тѣиѣ **лаври** **прѣподобнаго** и **богоснаго** **ш(тѣ)ца** **нашего** **савы** . **тѣжѣ**
чин **бывајетъ** **и** въ **прочихъ** **въ** **иѣр(оу)с(а)л(и)мѣ** **с(вѣ)тѣиѣ** **цр(ъ)квѣхъ** .
— **сказаниѣ** **малыѣ** **вечерне** . **въ** **соуѣ(отоу)** .

Л. 116. чин(ъ) . **агрифийнѣ** . **юже** **иѣсть** **велика** **вечерна** .

Л. 186. **сказаниѣ** . **агрипиминам(ъ)** . **всего** **год(и)ца** .

Л. 19а. **сказаниѣ** **въмалѣ** **цр(ъ)к(ъ)внаго** състава **иже** въ **иѣр(оу)с(а)-**
л(и)мѣ . **с(вѣ)тѣхъ** **цр(ъ)квѣхъ** .

Подобајетъ **вѣдѣти** , **како** **подобајетъ** . **стихилогис(а)ти** . **пс(а)л(ъ)-**
т(ъ)рь . **прѣзъ** **все** **год(и)це** **сице** .

Л. 20а. **подобајетъ** **вѣдѣти** . **како** **клепатий** . **на** **всаки** **д(ъ)нь** .
Овде је изложен поредак дневног вечерња када се поје алилуја .

Л. 21а. **полоунощнице** . **въ** **кѣлнѣхъ** **своихъ** , **и** **даље** **долази** **оутрѣна** .

Л. 226. **часъ** . **ѧ** .

Л. 23а. Примедба да се на литургији глава открива за време апостола, еванђеља, херувинске песме, оченаша и појања **исполнѣти се** .

Л. 23а. Примедба да после 9 песме јереј говори **с(вѣ)тъ** **г(оспод)ъ**
в(ог)ъ **нашъ** и почетак **слава** **въ** **вышнихъ(ъ)** **в(ог)оу** на великим славо-
словљима .

Л. 23а. Примедба о количини стихира на обичном вечерњу .

Л. 23а. Примедба када јереј треба да кади .

Л. 23б. Примедба како се стихире узимају на вечерњу и јутрењу од недеље антипасхе до недеље свих светих .

Л. 24а. Примедба да се у све петке када је Бог Господ поје полијелеј са алилујарима по гласу дана; ако јо алилуја, поје се брже .

Л. 24а. Примедба да се пс. 49, 149 и 150 поју на глас 6 .

Л. 24б. Примедба да братија у цркви не говоре за певницама и да не излазе ни улазе за време читања и појања .

Л. 24б. Примедба да она страна која почиње стихологију на вечерњу, почиње и на јутрењу, као и појање .

Л. 24б. Примедба да се у четрдесетницу Христова Рођења и св. апостола, када се поје алилуја, чини обично метаније по чину велике четрдесетнице и једе се у девети час дана. Даље је изложен поредак часова и полчасија у ове дане, 3, 6, 9 час и изобразитељна .

Л. 26б. Примедба до када је Бог Господ метанија у цркви не чинимо, осим на отпусту три велика поклона, а у ђелијама како ко може и како представељ расуди. Полчасија 3 и 6 часа поју се увек у цркви, а полчасије првога часа у ђелијама .

²⁷ **псалтырь** .

Л. 27а. Чин полчасија првога часа у ћелијама.

Л. 27а. Примедба о животу монаха после богослужења, наиме једни иду у ћелије, а други на разне послове, док их не позове било на богослужење.

Л. 27а. Примедба да игуман одређује ~~взбоудити~~ цркве, који ће за време читања у цркви обилазити братију и будити их ако ко заспи.

Л. 27а. Поредак суботне службе када је Бог Господ, наиме у петак на вечерњу и у суботу на јутрењу и литургији.

Л. 286. Поредак суботне службе када се поје алилуја, наиме у петак на вечерњу и у суботу на јутрењу и литургији.

Л. 296. Упутство о читању еванђеља и њихових тумачења, као и о читању других списа на богослужењу.

Л. 30а. Када се служи Василијева, а када Златоустова литургија.

Л. 30а. Упутство о читању васкрсних еванђеља од Пасхе до Педесетнице.

Л. 306. Упутство како имају монаси проводити време после по-вечерја до полуноћнице.

На л. 306—123 је упутство за богослужење по годишњим месецима, почев од месеца септембра, са ознаком који се празници односно свети славе у поједине дане. Дакле, из овога календара се може видети које празнике и које свете Никодимов типик прописује да се славе.

Најзад, од л. 123 до краја је упутство како се врши богослужење за време ускршњег поста и у време од Ускрса до Недеље свих светих. На крају су још неки додаци и пасхалија.

Z u s a m m e n f a s s u n g

Dr. LAZAR MIRKOVIĆ

DER TYPICON VOM ERZBISCHOF NIKODEMOS

Unter den serbischen Typiken ist besonders das vom serbischen Erzbischof Nikodemos (1317—1324) im Jahre 1319 aus dem Griechischen übersetzte Typikon hervorzuheben und zwar wegen seines hohen Alters. Das Original dieses Typikons ist definitiv verlorengegangen, denn es wurde am 6. April 1941 bei der deutschen Bombardierung der Stadt Beograd in der Nationalbibliothek durch das Feuer vernichtet. Für die Wissenschaft wurde es jedoch gerettet, den der Autor der vorliegenden Studie hat die Handschrift noch vor dem Kriege photographieren lassen.

Am Anfang des Typikons steht die Vorrede deren Inhalt folgender ist:

Da Nikodemos in den Worten des serbischen Heiligen, des hl. Sava folgende Worte fand: „Ich fordere diejenigen, die nach mir kommen werden, auf, zu erfüllen was ich nicht zu Ende führen konnte, wegen der kurzen Lebensdauer“ (Tit. 1, 5), bemühte er sich im Sinne dieser Worte, als er

zum Erzbischof geweiht wurde (12 V 1317) etwas zu leisten, und das war die Übersetzung des Jerusalemer Typikons. Nach seinen Eigenen Worten kam es zu dieser Übersetzung auf folgende Weise. Zur Zeit, als zwischen dem König Milutin und seinem Bruder Dragutin ein Thronfolgerstreit ausgebrochen war, war Nikodemos Hegumenos des Athosklosters Chilandar. Auf Wunsch der Brüder und des serbischen Landtages wurde nun Nikodemos nach Konstantinopel sass Niphon (1313—1315). In Konstantinopel hielten sich zu derselben Zeit auch der Patriarch von Jerusalem, Athanasios, und der antiochenische Patriarch auf. Nikodemos sah bei dieser Gelegenheit wie die genannten Patriarchen den Gottesdienst nach dem Typikon des hl. Savas abhalten. Als Nikodemos Erzbischof geworden ist, kamen ihm die Taten und Mühen der seligen Patriarchen in Konstantinopel in den Sinn, aber auch die Worte des serbischen heiligen Sava. Um etwas, was nicht fertig war, abzuschliessen schickte er Leute nach Konstantinopel mit dem Auftrag, in das Kloster des hl. Johannes Prodromos zu gehen und aus diesen Kloster brachte man ihm das Jerusalemer Typikon, und Nikodemos übersetzte es aus dem Griechischen ins Serbische. Am Schluss der Vorrede fügte Nikodemos noch die Jahreszahl 1319 hinzu, als er mit der Übersetzung des Typikons fertig war.

Es fragt sich nun: in welchen Kloster des hl. Johannes Prodromos schickte Nikodemos seine Leute mit dem Auftrag ihm das Jerusalemer Typikon zu bringen, das er übersetzen wollte. I. Mansvetov und M. Skaballanovič meinen dass es sich um das Kloster Studion handelt.

Trotz der Ansichten Mansvetovs und Skaballanovičs, und trotzdem dass wir kennen 25 Handschriften aus dem Studionkloster und dass von der Bibliothek des Prodromos-Klosters Petra eine Reihe von Handschriften durch einen Besitzvermerk in Versen erkenntlich sind, sind wir der Ansicht, dass hier die Tatsache nicht übersehen werden darf, von der der serbische Erzbischof Danilo sagt: „In der Stadt Konstantinopel selbst, auf der Stelle, die Prodromos (d. h. Kloster Prodromos) genannt wird, errichtete (König Milutin) eine herrliche Kirche und baute Xenodochien, d. h. Krankenhäuser“. Ist es nicht am glaubwürdigsten, dass Nikodemos seine Leute in dieses Prodromoskloster schickte, in dem König Milutin die Kirche und das Krankenhaus errichtet hatte?

Nun entsteht das Problem des ersten Typikon-Synaxars in der serbischen Kirche, vor allem in Chilandar. Der serbischen hl. Sava übersetzte für das Kloster Chilandar den Prolog des Euergetidentypikons aus dem Griechischen, welches aus zwei Teilen bestand: dem Prolog und dem Synaxar. Als der hl. Sava mit seinem Vater Simeon das Kloster Chilandar errichtet hatte, übersetzte er den Prolog des Euergetidentypikons, weil er dem Kloster Chilandar die Ordnung des Euergetidenklosters in Konstantinopel zu geben wünschte.

Hat der hl. Sava auch das Synaxar des Euergetidentypikons übersetzt? Auf diese Frage wurden verschieden Antworten gegeben (Mansvetov, A. A. Dmitrievskij, Skaballanovič, Jagić, Anastasijević). Ich halte die Stellung von Jagić für richtig, d. h. dass der hl. Sava das Synaxar des Euergetidentypikons nicht übersetzte, und zwar aus folgenden Gründen:

1) bisher wurde noch keine serboslavische Übersetzung des Synaxars des Euergetidentypikons gefunden;

2) hätte es der hl. Sava übersetzt, wäre es nicht spurlos verschwunden;

3) der Liturgiker und Hegumenos von Chilandar Nikodemos, weiss 80 Jahre nach dem Tode des hl. Sava nichts davon und bezeichnet seine eigene Übersetzung des Typikons als Ausführung der Aufgabe, die vor ihm weder der hl. Sava noch andere ausgeführt haben.

Da nun der hl. Sava nicht auch das Synaxar des Euergetidentypikons übersetzte, wonach wurde dann der Gottesdienst in Chilandar abgehalten? Die Antwort auf diese Frage gibt uns der Chilandarmönch Theodosios 50 Jahre nach dem Tode des hl. Sava: er erzählt uns in seiner Lebensbeschreibung des hl. Sava, dass Simeon und der hl. Sava den Kirchendienst und die Gesangordnung so festsetzten, wie die es vom Kloster Vatopedon her kannten (wo sie bis zur Errichtung Chilandars lebten). Im Xylurgos, im Kloster Panteleimon und Vatopedon waren russische Mönche, von denen der hl. Sava ein slavisches Typikon — Synaxar bekommen konnte, nach welchem die Russen in Vatopedon den Gottesdienst abhielten, dan aber auch die Serben in Chilandar.

Der Text der Übersetzung des nikodemischen Typikons entspricht am nächsten dem griechischen handschriebenen Typikon in der Bibliothek der Laura des hl. Athanasios vom Athos. Es ist im XIII. Jahrhundert auf Pergament geschrieben worden (Dmitrievskij, *Τυπικά*, II, 81—101), im Kloster der Auferstehung Christi auf dem Galisiosberge, das von Lazarus dem Galisier gegründet wurde. Alle Texte des Galisiertypikons, die Dmitrievskij bringt, entsprechen buchstäblich genau den entsprechenden Texten aus dem Typikon Nikodems.

Das Typikon des Erzbischofs Nikodemos wurde nicht von Nikodemos selbst geschrieben; vielmehr übersetzte er mündlich als hervorragender Kenner der griechischen Sprache, und ein schriftkundiger Mönch schrieb nach Nikodems Diktat.

Als Nikodemos mit seiner Übersetzung des Typikons fertig war, bewahrte er sie in der Schatzkammer der grossen Kirche in Peč auf. In die Handschrift wurden die Namen und Daten des Ablebens der serbischen Herrscher und Erzbischöfe eingetragen, damit an diesen Tagen Totengedächtnisse, oder aber, insofern sie heilig waren, ein Feiertagesgottesdienst abgehalten werden könnte.

Wenn Nikodemos die Übersetzung des Jerusalemer Typikons auf sich nahm, will es heissen, das die Arbeit bis zu seiner Zeit nicht fertig war, und das sie auch auf dem heiligen Berge nicht gemacht war; wäre nämlich die Arbeit auf dem Berge Athos fertig gewesen, hätte Nikodemos nicht nach Konstantinopel geschickt, um das griechische Original des Jerusalemer Typikons zu holen, noch hätte er es übersetzt, sondern hätte auf den Athosberg geschickt, der ihm als Hegumenos von Chilandar so gut bekannt war.

Eine neue Übersetzung des Jerusalemer Typikons errichtete in Chilandar der „sündige Romanos, lahm am Körper wie an der Seele“ im Jahre 1313 im Auftrag des Hegumenos Gervasios. Man war bis jetzt der Ansicht, dass dieses Typikon des Romanos eine Abschrift des Nikodemischen Typikons sei (Mansvetov, Skaballanovič), aber das ist nicht richtig. In der Zeitspanne von 1319—1331 entstanden also bei den Serben zwei Übersetzungen des Jerusalemer Typikons, die zweite des Romanos vollkommen unabhängig von der ersten des Nikodemos.

Др ЛАЗАРЬ МИРКОВИЧ

ТИПИК АРХИЕПИСКОПА НИКОДИМА

Между сербскими типиками следует особенно выделить, вследствие его древности, типик сербского архиепископа Никодима (1317—1324), который его перевел с греческого языка в 1319 году. Оригинал этого типика окончательно утерян, так как уничтожен 6 апреля 1941 года, когда немецкой бомбардировкой города Белграда была сожжена Народная библиотека, где и хранилась рукопись названного типика. Все же для науки оригинал спасен, потому что автор настоящей статьи сфотографировал рукопись еще до войны.

В начале типика находится предисловие следующего содержания:

Так как Никодим в словах сербского святителя святого Саввы нашел следующее выражение: „Требую от тех, которые будут после меня на моем месте, чтобы они окончили то, что я не смог, вследствие краткой жизни, до конца выполнить“ (гл. I, 5), — то, когда он был посвящен в архиепископа (12.V.1317 г.), старался, чтобы в этом смысле кое-что и сделать и, таким образом, появился перевод иерусалимского типика. По его собственным словам история этого перевода была такова. В то время, когда между королем Милутиным и его братом Драгутиным возникла ссора из-за престола, Никодим был игуменом монастыря Хиландаря на Афоне. По желанию братьев и сербской народной скупщины (собора), Никодим был послан в Царьград (октября месяца 1313 г.), где в то время царствовал Андроник II, а патриархом был Нифон (1313—1315).

В то же самое время в Царьграде пребывали иерусалимский патриарх Афанасий и антиохийский патриарх. Никодим, будучи в Царьграде, видел как помянутые патриархи служили службу Божию по типуку святого Саввы. Когда Никодим сделался архиепископом, он вспомнил дела и труды блаженных патриархов в Царьграде, а в то же время и слова святого Саввы. Чтобы окончить что-либо, что еще не было готово, он послал людей в Царьград с приказанием отправиться в монастырь святого Иоанна Продромоса, и из этого монастыря доставить ему иерусалимский типик, а Никодим его перевел с греческого языка на сербский. В конце предисловия Никодим указал еще и год 1319, когда перевод типика был закончен.

Возникает вопрос: в какой это монастырь святого Иоанна Продромоса Никодим послал своих людей с приказанием доставить ему иерусалимский типик, который он желал перевести. По мнению и Мансветова и М. Скабаллановича здесь идет речь о монастыре Студийском.

Вопреки мнению Мансветова и Скабаллановича и вопреки тому, что известны 25 рукописей Студийского монастыря, мы из одной записи в стихах можем установить, что библиотека продромоского монастыря Петра обладала целым рядом рукописей и поэтому мы придерживаемся мнения, что здесь нельзя пренебречь тот факт, о котором сербский архиепископ Даниил говорит: „В самом городе Царьграде, на месте

называемом Продромос (т. е. монастырь Продромос), воздвиг (король Милутин) чудную церковь и построил ксенодохион, т. е. больницу". Не является ли самым вероятным то, что Никодим послал своих людей в этот продромоский монастырь, в котором король Милутин воздвиг церковь и больницу?

Теперь возникает вопрос о первом типике-синаксаре в сербской церкви, и прежде всего в Хиландаре. Сербский святитель Савва перевел с греческого языка для монастыря Хиландаря из евергетидского типика пролог, который состоял из двух частей: из пролога и синаксаря. Когда святой Савва вместе со своим отцом Симеоном воздвигли Хиландарский монастырь, то Святой Савва перевел пролог евергетидского типика, так как желал завести в Хиландарском монастыре порядок евергетидского монастыря.

Перевел ли святой Савва и синаксарь евергетидского типика? На этот вопрос даны различные ответы (Мансветов, А. А. Дмитриевский, Скабаланович, Ягич, Анастасиевич). Мнение Ягича считаю правильным, а именно, святой Савва не переводил синаксарь евергетидского типика, и то по следующим причинам:

1) До настоящего времени еще не найден ни один сербско-славянский перевод синаксаря евергетидского типика;

2) если бы святой Савва его перевел, то он не мог бы исчезнуть без всякого следа;

3) литургист и хиландарский игумен Никодим, спустя 80 лет после смерти святого Саввы, ничего не знает о том, и отмечает свой собственный перевод типика как осуществление задачи, которая прежде его не была исполнена ни святым Саввой, ни кем либо другим.

Если святой Савва не перевел синаксарь евергетидского типика, то является вопрос: каким образом совершалась Божья служба в Хиландаре? Ответ на этот вопрос дает нам хиландарский монах Феодосий. Пятьдесят лет спустя после смерти святого Саввы, он нам рассказывает в биографии святого Саввы, что Симеон и св. Савва установили службу Божью и порядок службы точно такой же какие были приняты в монастыре Ватопеде (где они жили до постройки Хиландаря). В монастырях Ксилурге, Пантелеймона и Ватопеде были русские монахи, от которых св. Савва мог получить славянский типик-синаксарь, по которому совершали Божью службу русские монахи в Ватопеде, а затем и сербские монахи в Хиландаре.

Текст перевода типика Никодима ближе всего отвечает греческому рукописному типуку, находящемуся в библиотеке лавры св. Афанасия Афонского. Он писан в XIII веке, на пергаменте (Дмитриевский, *Толки*, II, 81—101), в монастыре Воскресения Христова на горе Галисиосе, который основал Лазарь Галисияц. Все тексты галисиосского типика, которые объявил Дмитриевский, буквально соответствуют текстам из типика Никодима.

Типик архиепископа Никодима не писал сам Никодим. Как выдающийся знаток греческого языка, он больше устно переводил, а один из монахов, опытный в писании, записывал по диктату Никодима.

Когда Никодим закончил свой перевод типика, то сохранил этот перевод в ризнице большой сербской церкви в Печи. В рукопись внесены имена и даты смерти сербских королей и архиепископов для

того, чтобы в эти дни могли совершаться поминовения, или же совершались торжественные службы Божьи, поскольку это были праздники.

Так как Никодим взял на себя перевод иерусалимского типика, то из этого следует, что до его времени этого перевода не было, не было его также и в Святой Горе. Если бы он уже был в Святой Горе, то Никодим не посылал бы в Царьград людей, чтобы ему доставили греческий оригинал иерусалимского типика и он не переводил бы его, но послал бы за ним на Афон, который ему, как игумену Хиландаря, был хорошо известен.

Один новый перевод иерусалимского типика сделал в Хиландаре „грешный Роман, хромой как телом так и душой“ в 1331 году, по приказанию игумена Гервасиоса. До настоящего времени преобладало мнение, что этот типик Романа является списанным из типика Никодима (Мансветов, Скабаланович). но это мнение ошибочно. В период времени от 1319 до 1331 года появились также у сербов два перевода иерусалимского типика, второй перевод Романа совершенно независимый от первого перевода архиепископа Никодима.
